

Gezien door vreemde ogen

Excursies naar het vroegere Westland

Bewerkt door W.H. Kemmers

In de loop van de jaren zijn talloze excursies naar het Westland georganiseerd. In het verleden bood dit gebied een heel andere aanblik dan vandaag. Dat blijkt o.a. uit bewaard gebleven verslagen van enkele uitstapjes in een ver verleden. In dit artikel worden er drie in de herinnering teruggeroepen, die voor onze lezers niet of moeilijk te vinden zijn.

Het eerste is van een Italiaanse schrijver, Edmondo de Amicis¹; het is in 1876 verschenen onder de titel 'Olanda'. De schrijver maakte in 1873 een oriëntatiereis door Nederland en kwam daarbij ook in het Westland. Ons gebied was nog algemeen agrarisch en er was nog niet veel van tuinbouw te merken. Zijn interesse was overigens niet speciaal op de tuinbouw gericht.

Dit was wel het geval bij de tweede excursie. Een tuinderscommissie uit Zwijndrecht trok in 1903 naar het Westland. De ontwikkeling van de tuinbouw was op gang gekomen en de nog jonge veilingen stonden in de belangstelling. In die tijd was de economische betekenis van de Loosduinse tuinbouw nog groter dan die van de gehele Westlandse. Het verslag bevond zich in het archief van de voormalige Coöperatieve Fruit- en Groentenvailing 'Naaldwijk' en is ons overhandigd door de heer L. Boekestein.

De derde excursie was in 1906. Zij werd gemaakt door leerlingen van een tuinbouw-wintercursus te Haarlem. Het verslag is opgenomen in de Oprechte Haarlemse Courant en wel in de stadseditie van zondag 6 augustus.

Het eerste (uitstapje) was naar het dorp Naaldwijk en vandaar naar het strand der zee, op het punt waar het nieuwe kanaal van Rotterdam naar zee gemaakt werd.

Te Naaldwijk had ik, dank zij de beleefdheid van een schoolopziener met wie ik reisde, de zeer gewenste gelegenheid om een Nederlandse school te zien. En ik zal aanstonds zeggen, dat mijn hooggespannen verwachting nog overtroffen werd. Het schoolhuis, opzettelijk ten gebuike der school gebouwd, staat geheel op zichzelf en heeft slechts één verdieping. We kwamen eerst in een voorportaal; daar stond een regiment klompen, die zoals de schoolopziener mij zei, door de schooljeugd daar uitgetrokken worden en eerst na het uitgaan der school weer aangetrokken.

In de school zaten de kinderen alleen met hun kousen aan, en ze hadden volstrekt geen last van de kou, omdat ze zeer dikke kousen

dragen en vooral omdat de kamers even goed verwarmd zijn als het kabinet van een minister.

Toen we binnenkwamen stonden de kinderen op, en de meester kwam de schoolopziener tegemoet. Zelfs die arme dorpsschoolmeester sprak Frans, zodat er een gesprek gevoerd kon worden. Er waren een veertigtal kinderen, voor de helft jongens en voor de helft meisjes, in twee afdelingen gezeten. Allen waren blond, welgedaan, met allergeodigste gezichten en een zeker voorkomen van vadertjes en moedertjes, dat een ambtenaar van de burgerlijke stand in de war zou brengen.

Openbare school te Naaldwijk (fotocoll. J.N.M. v. Leeuwen).

Het gebouw is in vijf kamers afgedeeld door grote glaswanden, zodat, wanneer de meester van één klas ontbreekt, die van de klas daarnaast de scholieren van zijn collega kan in 't oog houden zonder zijn eigen post te verlaten. Alle kamers zijn ruim en hebben hoge vensters, zodat het er even licht is als op straat. De banken, de wanden, de vloer, de glazen, de kachel, - alles was zo helder als in een balzaal. Ik herinnerde mij zekere pestlucht van de scholen die ik als jongen bezocht, en ik verzocht dus ook de geheime gemakken te mogen zien, doch ik vond ze zo zindelijk als ze zelden in de eerste logementen gevonden worden. Verder zag ik aan de wanden allerlei voorwerpen, die ik mij herinner zozeer gemist te hebben toen ik zelf nog op die banken zat, als: platen met landschappen en personen, waaraan de meester zijn verhalen en onderwijzingen kan aanknopen; afbeeldingen van verschillende voorwerpen en dieren; landkaarten, opzettelijk met grote namen en scherpe kleuren gedrukt; spreuken, taalkundige

regels, voorschriften, alles met zeer duidelijke letters gedrukt. Een ding slechts liet, naar mijn inzien, te wensen over: de zindelijkheid der personen.

Ik wil niet herhalen wat velen reeds geschreven hebben en menig Nederlander zelf toestemt, dat men in Nederland over 't algemeen de reiniging der huid verwaarloost, dat de vrouwen geen baden nemen en dat de tafelpoten helderder zijn dan de mensenvoeten. Doch het is zeker dat men oneindig meer let op de zindelijkheid der zaken dan op de zindelijkheid der personen, en dat dit nog te meer uitkomt door de overdrijving van de eerste soort van zindelijkheid.

Op een Italiaanse school zouden diezelfde kinderen mij misschien zindelijk toegeschenen zijn. Maar als men ze vergelijkt met de geweldige zindelijkheid van de omringende voorwerpen, en bedenkt dat het kinderen zijn van diezelfde vrouwen, die de halve dag bezig zijn met deuren en posten te wassen, dan schijnen ze wel een beetje smerig. Bij sommige scholen in Zwitserland zijn wasgelegenheden, waar de kinderen zich voor en na schooltijd moeten wassen. En het zou mij aangenaam geweest zijn, wanneer ik die inrichting ook bij de Nederlandse scholen gevonden had, opdat er niets te wensen overgebleven ware.

Ik heb gesproken van de 'arme dorpsschoolmeester'. Doch dat was slechts bij wijze van zeggen, want ik vernam later, dat hij een traktement heeft van elfhonderd gulden, benevens een mooie woning in het dorp. In Nederland hebben de onderwijzers aan de lagere scholen, de hoofdonderwijzers namelijk, nooit minder traktement dan vierhonderd gulden. Dat is volgens de wet, het minimum dat gemeenten geven mogen. Maar geen gemeente bepaalt zich bij die som, en er zijn meesters die een traktement hebben zo groot als bij ons een professor aan een hogeschool.

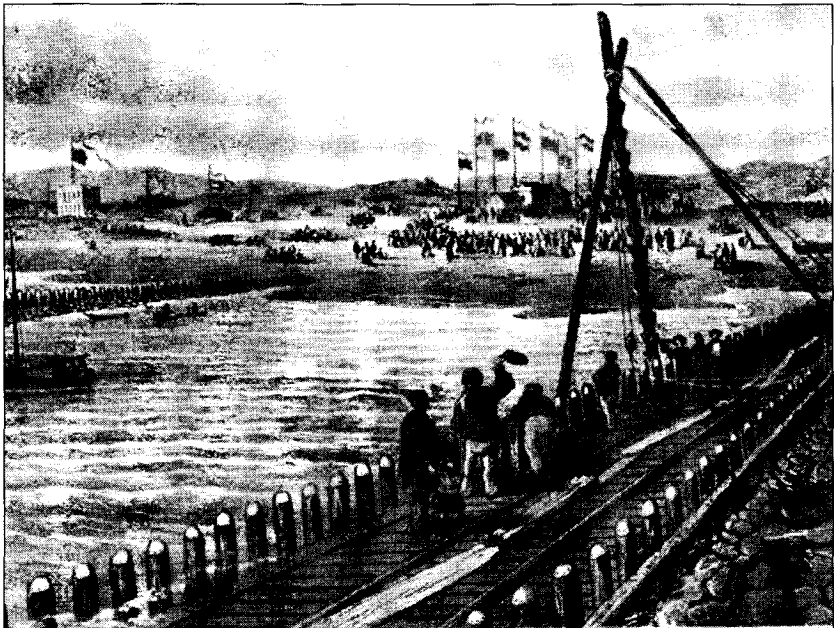
Het is waar, dat het leven in Nederland duurder is dan in Italië; maar het is òok waar, dat men die traktementen, die ons vet toeschijnen, er nog voor te schraal houdt, en er op uit is ze te verhogen. En men zou ook nog in rekening moeten brengen, dat de Nederlandse meesters, ingevolge het verschil van de volksaard, vrij wat minder van hun lonen, hun geduld en hun goed humeur moeten ten beste geven dan de Italiaanse; - iets wat waarlijk niet te versmaden is, zolang het waar blijft, dat de gezondheid toch ook iets waard is.

.....(Later) kwamen mijn begeleider en ik aan de duinen. Ofschoon we zeer dicht bij het strand waren, zagen we nog niets van de zee. 'Een vreemd land is dat Nederland', zei ik tot mijn vriend, 'waar alles verstoppertje speelt! De daken worden achter de gevels, de huizen achter de bomen, de schepen tussen de huizen, de kanalen tussen de dijken, het land door de nevel en de zee door de duinen verborgen.' - 'En de een of andere dag,' antwoordde mijn vriend, 'zal de zee alles wegbergen, en dan is de grap uit.'

We gingen de duinen over en wandelden naar het strand, waar de voorbereidende werkzaamheden gedaan worden, om het kanaal van Rotterdam naar zee te maken.

Twee dammen, waarvan de een meer dan twaalfhonderd en de andere meer dan tweeduizend meter lang is, en die een kilometer van elkaar af liggen, steken rechthoekig van het strand in zee vooruit. Die dammen zijn gemaakt van enige rijen enorme palen, grote brokken graniet, rijswerk, stenen en zand, en ze hebben een breedte van tien man naast elkaar geschaard. De zee, die er voortdurend tegen spoekt en ze bij vloed grotendeels bedekt, heeft stenen en palen en rijswerk met een dichte laag zwarte mossels bedekt, die van verre een fluwelen tapijt schijnen en aan die twee reusachtige bolwerken een ernstig en imposant voorkomen geven. Op dat ogenblik kwam de vloed opzetten, en de strijd werd aan de uiteinden der dammen gevoerd. Ik kan niet beschrijven met welke woede de blauwe golven zich wreekten over de bespotting van die twee reuzenhoorns van graniet, die Nederland zijn trotse vijand, de zee, in de borst had gestoken. De palen en de steenblokken werden van alle kanten gezweept, gestompt en gebeukt; de woedende golven vlogen er over heen; een regen van spatend schuim bedekte ze als in een stofwolk; de slangenbochten der

Aanleg van de Nieuwe Waterweg. In 1866 stak de Prins van Oranje officieel de eerste spade in de grond (prent: archief A.P.L. v.d. Geest)

woedende golven omwikkelden ze al verder en verder; de punten die nog ver van het brandpunt der worsteling aflagen, werden reeds lang vooruit bespat door zware gulpen, die als ongeduldige voorvechters het ontelbare heerleger vooruitgingen, en ondertussen steeg en vorderde het water, zodat de voorste werklieden genoodzaakt werden voet voor voet te retireren.

Op de langste dam, niet ver van het strand, was men bezig palen in te heien. Andere werklieden waren aan het ophijsen van granietblokken; weer anderen werkten oude palen uit de weg, om voor nieuwe plaats te maken. Schoon om te zien was het contrast tussen de woede der baren, die tegen de dammen spookten, en de onverstoorbare kalmte van die mannen, die scheen te spotten met al die woede. De kille wind die hun in het aangezicht woei, deed de lange blonde haren van die dappere Hollanders om de slapen wapperen en wierp ze van tijd tot tijd voor hun voeten en op hun kleren vlokken schuim, als een ijdele terging, waarvoor ze geen spier vertrokken.

In het midden van die dam zag ik een paal inheien. Het was een zware boomstam, aan het ene eind toegespitst; hij werd gericht door twee evenwijdige balken, waartussen een stoommachine een geweldige ijzeren hamer op en neer dreef. De paal moest door enige zware lagen van rijswerk en stenen doordringen; maar toch zakte hij met elke slag van die reuzenhamer, alles doorborende, scheurende of vermorzende wat op zijn weg kwam, meer dan een palm in die harde dam, als ware het losse aarde. Doch met dat al duurde de operatie voor elke paal, met klaarmaken en inheien, ongeveer een uur. - Ik dacht aan de duizendtallen die reeds ingehaid waren en de duizendtallen die nog ingehaid moesten worden; aan de eindeloze dijken, die van alle kanten Nederland beschermen; aan de eeuwigdurende vernieuwingen en verplaatsingen; en alzo voor het eerst de fabelachtige omvang van dat werk met de gedachten omvattende, had ik een gevoel van beklemdeheid, dat mij lange tijd sprakeloos deed stilstaan.

Intussen was het water reeds bijna tot de kruin van de dam gestegen, onder een geruis van doffe, zuchtende geluiden, die de geheimenissen van verre zeeën en onbekende stranden schenen te fluisteren; de wind begon killer te worden en de lucht donkerder, en ik werd overvallen door een angstig verlangen, om van deze verre voorsprongen naar het binnenste der vesting terug te keren. Ik trok mijn metgezel, die sedert een uur pal op een brok steen stond, aan het kleed, en we keerden naar het strand terug. We gingen een glaasje Schiedammer drinken in een van die winkels, die in het Hollands 'kom en eis'²² genoemd worden, waar men wijn, zoutevis, sigaren, schoenen, boter, kleren, beschuiten, kortom zowat van alles verkoopt; en daarop vatten we de terugtocht naar 's-Gravenhage weer aan.

In februari 1903 werd door een Zwijndrechtse commissie, bestaande uit de heeren A. Los Bzn., P. Schellingerhout Sr., P. Stoop, Adr. van der Ven, Arn. van der Ven en P. Zoutewelle, een studietocht naar enkele veilingen in het Westland ondernomen. Arn. v.d. Ven maakte het volgende reisverslag.

...(Vorige) week (werd) door een gedeelte van het bestuur een reisje gemaakt naar Loosduinen en Naaldwijk, teneinde ooggetuige te zijn van vele dingen, die men slechts bij overlevering uit den mond van den een en den ander had vernomen. Nadat wij in Den Haag waren gearriveerd, en de stoomtram ons had gebracht op den Loosduinschen weg, stapten we uit en hielden ons gereed voor de tram die ons te Loosduinen zou brengen.. Dat enkelen onzer gedurende den rit, door hun houding hun afkomst verrieden, vooral ook voor het reizend publiek, kunt gij U wel voorstellen. Nu eens werd onze aandacht links, dan weer rechts heengetrokken, terwijl de ontsnapte stoom die ons eenerzijds zulke goede diensten bewees, door de machine voort te stuwten op de baan, anderzijds ons uitzicht belemmerde, als zaten wij gehuld in nevelen van mist. Maar niettegenstaande dit alles: wij zagen wat wij ons hadden voorgesteld. Glas, overal glas. Een zee van glas, waartussen bergen van matten zich verhieven. De schuiten of pramen zag men hier en elders liggen, wachtende op de eerste lading van het jeugdig groen, reeds spoedig in 't verschiet, naarmate de lentezon haar medewerking schenkt. Wij werden bepaald bij de gemakkelijke wijze waarop de lading kan geschieden, en we stelden ons als tegenstelling voor, de worsteling van zoo menig Rotterdamvaarder voorheen.

Onder allerlei gewaarwordingen, die in ons opwelden, en indrukken die wij ontvingen, werd plotseling onze aandacht getrokken naar het veilinggebouw van Loosduinen. Het was een zeer klein gebouwtje, toch echter groot genoeg wanneer men rekening houdt met de wijze van veilen zooals die daar geschiedt.

Het goed wordt op de schuit verkocht, en behoeft dus niet gelost te worden, derhalve is het veilinggebouw daar alleen ingericht voor administratie, en tevens een onderkomen voor het veilingbestuur.

Eindelijk bereikten wij de plaats van onze bestemming, en stapten in Loosduinen uit, waarna wij met elkander een broodje en een kop koffie gebruikten. Nadat wij den inwendigen mensch op deze wijze een weinig hadden versterkt, informeerden wij naar den heer Waldeck, veilingmeester aldaar, wiens woning ons spoedig werd aangewezen. We schelden aan, doch daar de heer Waldeck juist aan het maal zat, werden wij verzocht om over een half uur terug te komen, waarvan

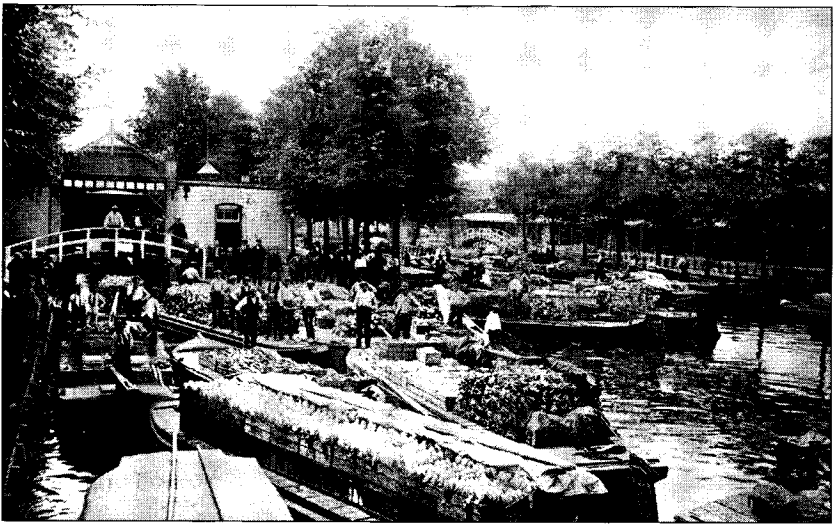
wij ondertussen gebruik maakten, om de verkenningstocht voort te zetten. De koude, ijle zeelucht die ons op den weg reeds tegenwoei, was ons het voorteken van het gedruisch der landwaarts gestuwde golven, hetwelk ons van achter de duinen, die zich als een bergketen voor onze oogen vertoonden, in de oren drong. Opeens werd onze aandacht gevestigd op een broeikas, die op eenvoudige wijze geheel uit éénruiters was samengesteld. Aan de bovenzijde waren de planken, dewelke een lage heining vormden, met riet afgezet ter verwarming, zoo ook aan de benedenzijde. Hierop rustten twee rijen éénruiters, in de vorm van een nok, waaronder vijf lange rijen rozenstruiken stonden. Ook zagen wij andere kassen, waar voor de benedenzijde in plaats van planken, éénruiters op haar kant waren geplaatst. Een makkelijk en mooi bestek dus om spoedig een broeikas te vervaardigen. Zij waren echter van geringe beteekenis, in vergelijking met de kassen, die wij te Naaldwijk aanschouwden, waarvan ik U straks nog iets wensch mede te delen. Terwijl wij nog eenige schreden verder waren gelopen, kwamen wij op een erf, met een heel nette woning. We vroegen of we den tuin eens mochten bezichtigen, hetgeen ons bereidwillig werd toegestaan. We wandelden tusschen den bakken door, en zagen peen en bloemkool, sla en radijs, en wat het meeste onze aandacht trok, was de wijze waarop de bakken waren aangelegd. Aan de bovenzijde lag de grond ongeveer 10 cm lager dan aan de benedenzijde, waarvan het gevolg is (hetgeen ieder kan begrijpen) dat de bak over het geheel even vochtig blijft, en men dus niet behoeft te zeggen zooals hier: "Wat is die bovenkant droog". De grondslag was daar drooger dan hier. Verscheidene vierkante putten waren langs de bakken gegraven, aan de binnenzijde met planken beschoeid, waarin het water op ongeveer 1 meter onder de oppervlakte der grond zich vertoonde.

Eindelijk aanvaardden wij de terugtocht naar den heer Waldeck, en terwijl we nog enkele blikken over deze glazen zee hadden geworpen, was het alsof daar een stem uit de glasvelden opsteeg naar boven:

Zon, breek met uw stralen
Door lucht en wolken heen.
Doet warmte nederdalen
Op onze koude leên.
Wil leven door ons wekken
In 't toebetrouwde pand,
Den landman vrucht verstrekken
Op d'arbeid van zijn hand.

Eindelijk kwamen we bij den heer Waldeck aan en werden in 't kantoor binnengeleid. Welk een grootsche vertoning. We aanschouwden de middelen der snelste practijken, zooals enkele fietsen, en de tele-

foon, van welke laatste ons de heer Waldeck de eigenaardigheid mededeelde, dat wanneer deze dikwijls werkte onder de veiling, het doorgaans een goed teken was voor den verkoper. De vele boeken die wij in de kasten aanschouwden; zij konden ons reeds genoeg op de hoogte stellen, dat men te doen had met een in werking zijnde onderneming, waarbij men zich onwillekeurig klein gevoelde. Zeer welwillend bracht de heer Waldeck ons met verscheidene zaken op de hoogte. Hij liet ons zijn boeken inzien, zoodat onmiddellijk de indruk gewekt werd, hier een man voor ons te hebben, die op accurate wijze tot in de kleinste bijzonderheden toe, zijn boeken wist in orde te houden. Verder stelde hij ons voor de makkelijke wijze van gebruik der manden, zoals die bij hem geschiedde. Twee soorten van manden; daar hield men zich gewoonlijk aan, zijnde manden van 10 en 30 cent, teneinde

Loosduinse groenteveiling (Foto: coll. J.N.M. v. Leeuwen)

in de gang van zaken vele moeilijkheden te voorkomen. De producten die op deze exportveiling geveild worden, bestaan hoofdzakelijk uit komkommers, bloemkool, peen, aardbeien, kropsla en nero, en nog andere. Als een bijzonderheid werd ons medegedeeld, dat in het verlopen jaar voor een bedrag van ongeveer 550.000 gulden geveild was, en dat de statistiek in verband met de contracten aangaande de komkommers, die op een enkele na bijna alle waren opgegeven, gunstige cijfers aantoonde. Zoo waren er tuinders die in 1901, door hun komkommers op de veiling te verkopen, een winst behaalden van 16 en 17%, terwijl over 1902 door enkelen zelfs een winst van 32 tot 34% werd behaald. Wanneer ons dergelijke resultaten worden meege-

deeld naast de kapitale som als opbrengst van enkele artikelen, is het dan wonder dat bij dergelijke mededelingen wij met een zekere jaloerschheid opzagen naar zulk een bloeiende zaak. Doch we hebben vergenoegd te zijn in eigen kring, en ook in het beroep of bedrijf waarin God ons plaatste. Doch naarmate we gaven ontvingen en voor ontwikkeling vatbaar zijn, hebben we te streven naar ontwikkeling en uitbreiding van zaken, in verband met de ervaring die we reeds opdeden, opdat we kinderen zijn van onzen tijd, en straks niet geheel op den achtergrond worden gedrongen.

Verder werden ons door den heer Waldeck nog enkele copiën verstrekt, bij de veiling in gebruik, ten behoeve der administratie, opdat we daarmee winst konden doen.

Nadat we afscheid genomen en den heer Waldeck hartelijk bedankt hadden voor zijn welgemeende voorlichting op ons moeilijk pad, verlieten wij het kantoor, om onze reis verder voort te zetten naar Naaldwijk.

Zeer waarschijnlijk heb ik nog vele dingen achterwege gelaten, waarvan de andere bestuursleden de noodzakelijkheid van mededeeling zullen inzien; houdt mij echter ten goede.

Nadat wij in der haast een groet per ansichtkaart naar Zwijndrecht hadden gezonden, stapten wij in de tram die ons naar Naaldwijk zou brengen. Het zelfde schouwspel van wat wij reeds aanschouwden op den weg naar Loosduinen, deed zich thans weder voor, met uitzondering hiervan, dat het nu niets anders waren dan glazen kassen, honderden meters lang, zoover onze oogen konden zien.

Toen we te Naaldwijk uitgestapt waren, gingen we naar den Voorzitter van de Tuindersvereniging te Naaldwijk. Alweder werden wij op minzame wijze ontvangen in deze gastvrije woning. Wij ontdekten al spoedig in hem een man van zaken, die uit de practijk van zijn vereenigingsleven te Naaldwijk, ons verscheidene wenken ten beste gaf, welke door ons ter harte worden genomen. De eenvoudige wijze van spreken wekte ons vertrouwen en op eigenaardige wijze mochten wij een uur bij hem doorbrengen. Hij wees ons er vooral op, niet te veel waarde in de eerste plaats te hechten aan de theorieën, want dat de ervaring hem meestal had geleerd, dat de eigen practijk veelal de beste resultaten gaf. Zoo was dit het geval met den proeftuin te Naaldwijk, welke naar zijn oordeel nog weinig resultaten had afgeworpen. De oorzaak lag hieraan dat in dergelijke inrichtingen de vereischte zorgen er niet aan besteed werden, en dat de practijk van particulieren, die door den regel met veel meer zorg, liefde en opoffe-

ring zich aan hun vak wijden, de eerste ver overtroffen. Vooral wees hij ons er op nauwkeurig acht te geven op de producten die ter veiling werden gebracht.

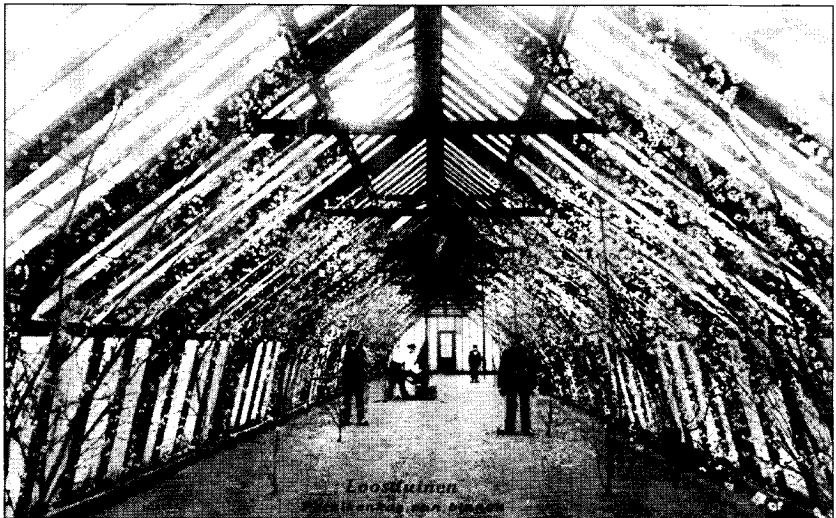
Doch ik kan alles niet mededeelen wat is besproken. Ook dit bezoek was ons zeer aangenaam en leerrijk, en nadat we onze waardering hadden te kennen gegeven over deze wijze van ontvangst, werden wij door zijn jongste zoon geleid naar enkele kassen om die te bezichtigen. Het deed ons werkeleijk goed, hier eens een kijkje te nemen, vooral waar wij aanschouwden, hoe alles op een nette wijze was afgewerkt. De bessen en de kruisbessen waren prachtig gesnoeid, zoodat men kon zien, dat er overleg bij 't werk was geweest.

Thans nog een kijkje in de koude en warme kassen. Terwijl we onder de glazen daken doorwandelen, langs de perzikboomen, die tegen den muur waren geleid, en van de benedenzijde de snoeren der druiven aanschouwden, dachten we aan zoo menig oogenblik in ons tuindersleven toen we aan sneeuw- en hagelbuien waren blootgesteld.

Deze tegenstelling werd nog sterker, waar wij onderwijl in een warme kas waren gekomen, waar de thermometer 70 graden aanwees, waardoor het ook geen wonder was, dat de dunsel in enkele dagen tijds uit de grond gekomen was, en de perzikboomen in volle bloei stonden. Ook stond de bloemkool reeds geplant, waartusschen men naar de gebruikelijke wijze de spinazie kon aanschouwen.

Ons laatste bezoek brachten wij in een dubbele kas, met twee gebinten; een ontzettend glazen gebouw. Hierin stond een machine

Perzikenkas te Loosduinen (Foto: coll. J.N.M. v. Leeuwen)

van ruim 2.000 gulden. Ook werden we hier verrast door een lange rij van vijgeboomen, die elkander als om strijd in schoonheid overtroffen. Nadat we deze hadden verlaten, en nog een laatsten blik op deze glazen gewelven hadden geworpen, spoedden we ons naar het veilinggebouw. Het was ondertussen reeds duister geworden. In het gebouw gekomen werden we al spoedig verrast door de elektrische verlichting. Nadat we den voorzitter hadden opgezocht, die aan de bestuurstafel op de tribune had plaats genomen met de andere bestuursleden, deelde hij ons mede, dat er onmiddellijk tot veilen zou worden overgegaan, want dat de vastgestelde tijd daarvoor was aangebroken. Onderscheiden artikelen werden geveild, zoals krotten, peen, uien, appels, peren, roode kool, spruitjes, eieren, enz., wel geen grote hoeveelheid, gij kunt dit zelf wel begrijpen, het is thans natuurlijk in den slapsten tijd. Vier bestuursleden waren werkzaam met schrijven, terwijl alle nummers naar volgorde werden afgeslagen; nadat allereerst èn nummer èn verkooper waren opgeboekt. We kregen goede indrukken, vooral waar wij getuigen waren van de vlugge wijze van verkoop, en teevens de tamelijke prijzen die de verschillende producten opbrachten.

Tegen dat de veiling ongeveer afgelopen was, vertrokken wij in der haast, nadat we den voorzitter hartelijk dankten voor zijn welwillende ontvangst. Gelukkig hadden we de tram, en gingen vergenoegd huiswaarts. Op de terugweg werd onze aandacht nog bepaald bij het groote veilinggebouw 'Het Westland', waar ook werd geveild, en hetwelk zoowel van binnen als van buiten electrisch was verlicht. Onder een gedeelte van ons reizend gezelschap bevond zich een persoon, die onder anderen dit getuigenis gaf van de veiling: "Wanneer men thans", zoo zeide hij, "met 200 gulden op zak begint, en doet geregeld zijn inkoop op de veiling, dan houdt gij aan het einde van het jaar niets over, dan een paar oude schoenen zonder zoolen en achterlappen". Of deze koopman zijn vak verstond, durf ik niet te beweren. Maar toch leverde dit gezegde ons het bewijs, dat de producten op de veiling tamelijke prijzen opbrachten, gelijk te Loosduinen en Naaldwijk ons reeds was medegedeeld.

Door leerlingen van den Tuinbouw-wintercursus te Haarlem werd onder leiding van hun onderwijzer, den heer J. Sturing, Dinsdag 24 Juli l.l. (=1906) een excursie (...) gemaakt door het Westland. (Het Westland is het westelijk gedeelte van de Zuid-Hollandsche landstreek Delfland, reikende van 's-Gravenhage tot de Maas, omvattende de gemeenten Loosduinen, Monster (met Poeldijk), 's-Gravezande, Wateringen, Naaldwijk (met Honzelaarsdijk) en De Lier. De bodem loopt uiteen van vrij lichten zandgrond tot goeden zavelgrond, doorsneden door bevaarbare slooten en vaarten.)

De naam Westland is onafscheidelijk verbonden aan de gedachte van tuinbouw op de meest uitgebreide schaal, zoover dit in ons land slechts mogelijk is. Ook bij dit uitstapje hadden we alle gelegenheid op te merken, dat niemand, die nimmer deze vruchtbare streek bezocht, zich het minste denkbeeld kan vormen van de uitgestrekte tuinderijen, die men daar vindt en van de wijze, waarop het tuindervak daar wordt beoefend.

In de volgende regelen hopen we te trachten, vooral in verband met de daarbij opgenomen platen, van een en ander onzen lezers een denkbeeld te geven.

Het doel der excursie was natuurlijk in de eerste plaats den leerlingen van den tuinbouwcurcus naast een aangenamen een leerzamen dag te bezorgen. ...(*Dit is geslaagd dank zij de heer Sturing en de*) medewerking van verschillende Haarlemsche ingezetenen die financieel steunden en tal van Westlandsche kweekers, die hun tuinen met de grootste bereidwilligheid ter bezichtiging stelden.

Komkommers en tomaten

Het gezelschap, dat 38 personen telde, toog van hier naar Loosduinen, waar het eerst bezichtigd werden de komkommers van den heer Bosman. Meer dan 2000 (? red.) kassen, waarin onder glas de lange, groene komkommer wordt getrokken, besloegen hier een aanzienlijke oppervlakte, nog overtroffen evenwel door kweekerijen, die we elders zagen. Deze waterrijke vruchten, gelijktijdig groeiend met de afzonderlijke, welbekende bloemen, dienen voornamelijk voor uitvoer naar Engeland en Duitschland. Vooral worden aangekweekt de Rollinson's Telegraph, Reid's bloei en Rockford Market.

Deze horizontale kassen zijn aangelegd op verhoogde strooken, afgedeeld in vakken van ongeveer 11/2 m lengte, gedekt door één groote glasruit. De aarden wallen er omheen worden benut om daarop andijvie of bieten te planten, wat met succes geschiedt.

Ter afwisseling en ook als nevencultuur werd hier gekweekt de Lombokpeper, wier donkerroode vruchten scherp afsteken bij het donkere loof, waartusschen hier en daar de bloemen de familie, Solanae, verraden. Niet ver van dezen kweeker doorwandelden we de uitgestrekte terrijnen van den heer Van Marrewijk, bij wien een tweede komkommerteelt de aandacht trok, omdat de eerste mislukt was. Op groote schaal kweekte deze tevens tomaten, terwijl hij zich ook toeleigde op den aankweek van een nieuw product, de eierplant, Aubergines, waarnaar thans veel vraag schijnt te bestaan. Ook deze plant is een Solanum, (Nachtschade met groote eivormige, paarskleurige vruchten, die evenals de tomaten zeer veel te lijden heeft van de veenmol (*Gryllotalpa vulgaris*), een krachtig gebouwd, 5 cm lang dier van donkere kleur, dat den mensch niet verwonden kan, doch

veel schade doet doordat het de wortels der planten stukbijt. Om hem te vangen, zijn hier en daar in de kassen bloempotten geplaatst, waaruit het dier niet kan ontkomen, als het er in is gevallen.

(Daarna kwamen we bij) groote kassen, in de ieder bekende vorm, waar de hoofdstengel van den komkommer vertikaal was opgeleid, met insnoeiing der zijranken. De vruchten, op de bijgevoegde afbeelding duidelijk te zien, hingen hier van onder tot boven in de kas, een allervreemdste gezicht. Verder zagen we uitgestrekte velden, bloeiende bloemkool, ter winning van zaad, bestemd voor den verkoop, meest naar het buitenland. Afwisselend toonden ze lichtgele bloemen of smalle lange peulen.

Bij een anderen kweeker, den heer Van der Gaag, kon worden opgemerkt hoe practisch van den grond gebruik werd gemaakt, om na de eene de andere cultuur in toepassing te brengen.

Na de komkommerteelt, peenen, sla of bloemkool, wordt het land verder gebruikt voor andijvie, kool of wortelen, zoodat het nooit leeg staat.

Als bewijs van practischen zin gold hier vooral een kas van 110 m lang en 8 m breed, bestemd voor perzikenteelt. Daar de leiboomen nog niet hun volle ontwikkeling hadden bereikt, had de heer Van der Gaag midden in geplant jongere perzikenboomen en rijen snijboonen, die daarin gehouden worden, tot de kant-leiboomen de volle ruimte behoeven.

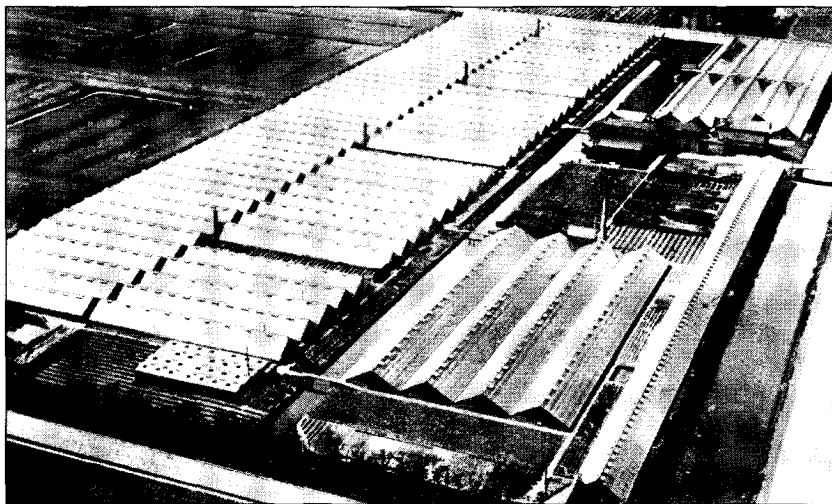
Vol verbazing zagen we later in de tuinen van den heer Van Spronse niet minder dan 28 kassen, elk van 50 M. lengte waarvan niet minder dan 24 in beslag genomen waren door tomaten, waarvan dagelijks ettelijke kilo's worden geplukt. Voor den komkommerteelt had hij een 6 à 7000 ramen. Om het vervoer te vergemakkelijken was op het terrein een spoor aangelegd, waarop een zeer grooten wagen liep, terwijl een watertoren nodig was om steeds voldoende voorraad water ter besproeiing gereed te hebben. Evenals elders kon hier een elektrische motor in werking gesteld worden om het water op te pompen.

Ten einde tuinafval een goede bestemming te kunnen geven had de heer Van Spronse tevens een varkensmesterij; meer dan 100 varkens had hij op een deel van zijn reusachtig terrein.

Als bijproducten had hij verder 1 hectare beplant met lelies en een aanzienlijk veld schorseneren.

Druiven en meloenen

Ging, wat we zagen, om buiten de bijzondere streeling der tong, het verdere deel van den dag was dit anders: de eene lekkernij na de andere. Dat begon onder Honselaarsdijk in de kwekerij 'Nieuw Honsel' van den heer Van den Berg. Niet minder dan 40 druivenkassen, een meter of 5 van elkander, gedeeltelijk 30, 35 meter en ge-

*Kwekerij Nieuwe Honsel, Honselersdijk
(foto: coll. J.N.M. v. Leeuwen).*

deeltelijk 150 M. lang! Een enorm gezicht! En toen de deuren voor ons ontsloten werden, zagen we van onder tot boven de prachtigste trossen, met 'korrels' (zoo worden de afzonderlijke vruchten genoemd) als groote knikkers, sommige nog groen, andere blauwend, terwijl hieren daar, tot laag bij den grond, soms zelfs op een glasplaat op den

Druivenkas op kwekerij Nieuw Honsel (foto: coll. J.N.M. v. Leeuwen)

grond de trossen hingen, aanlokkend wazig, tot smullen noodend. Geen onzer of hij watertandde. Dien dag waren juist 3000 pond verzonden; de oogst wordt gerekend op 80 000 pond 's jaars.

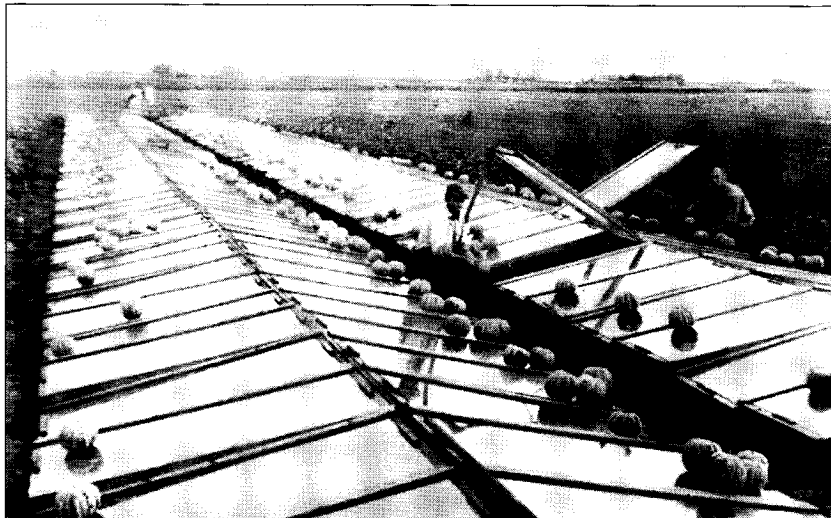
De inrichting der kassen was in den trant der nieuwe Belgische, doch daar vuil, verwaarloosd, hier uitmuntend door netheid en zorgvuldigheid.

De ruimten tusschen al die kassen was in beslag genomen door Zwijndrechtse pootuien, die bij honderden hectoliters worden verkocht. In het najaar gebruikt voor het kweeken van Chrysanthemums en snijgroen (*Asparagus sprengeri*).

Na een kleine wandeling voerde onze leider ons naar de kweekerij van den heer Kemmers, een eenvoudig man, die zich hoofdzakelijk toelegt op de cultuur van meloenen. Wat dit zeggen wil, blijkt meer dan voldoende uit het feit, dat hij thans 23 soorten teelt en zich nu zaden heeft aangeschaft van nog 50 andere soorten.

Dat de opbrengst aanzienlijk kan zijn, wordt aangetoond, dat in 1 week soms 2500 stuks ter markt worden gebracht. Hij had de vriendelijkheid het gezelschap te doen genieten van de fijnste en beste meloensoort zijner kweekerij, de William Tellerie, een kleine, doch overheerlijke vrucht met zeer dunne schil. Menigeen kon de verzoeeking niet weerstaan om voor zijn huisgenooten een exemplaar te koopen. Zij troffen het beter dan anderen, die er op gerekend hadden, dat de zoon van den heer Van Spronse met de hem bestelde perziken des avonds op den terugtocht aan het tramstation zou wachten, doch zijn belofte niet nakwam.

Meloenenteelt onder plat glas (foto: coll. J.N.M. v. Leeuwen)

Het laatste bezoek voor dezen dag betrof de proeftuinen van de Vereeniging “t Westland”, behorende tot de Rijks-Wintertuinbouwschool te Naaldwijk, waar te zien is al wat het Westland op tuinbouwgebied bevat, waar proeven - vooral met hulpmeststoffen - op uitgebreide schaal worden genomen.

Ook hier trok de druiven- en meloenencultuur de aandacht. De prachtige kassen maakten een uitnemenden indruk.

Vermoeid, doch uiterst voldaan was het gezelschap des avonds omstreeks 10 1/2 uur weer in Haarlem terug.

NOOT:

1. Gebruik is gemaakt van een bewerking uit het Italiaans, verschenen bij Veen, Utrecht/Antwerpen 1985
2. Komenijswinkel = kruidenierswinkel; het woord is gevormd van “koopman” (J. de Vries: Nederlands Etymologisch Woordenboek)